

BİBLİYOGRAFYA :

Ebü'l-Fazl el-Allâmî, *Ekbarnâme* (trc. H. Beveridge), Calcutta 1907-39; a.mlf., *Â-in-i Akbarî* (trc. H. Blochmann — H. S. Jarret), Calcutta 1873-94; Gülbeden Begüm, *Hümâyûnnâme* (trc. Abdurrah Yelgar — Eymen Manyas), Ankara 1944, s. 167, 178-179, 185-186, 193, 197, 213-214; Abdülkâdir el-Bedâünî, *Müntehabü't-tevârîh* (nşr. G. S. A. Ranking v.dğr.), Kalkûta 1884-1925, I-III; Nizâmeddin Ahmed, *Tabâkât-ı Ekberî*, Kalkûta 1927-35, II, 134, 220, 241, 252, 255; A. Monserrate, *Commentary on his Journey to the Court of Akbar* (trc. J. S. Hoyland), London 1922; E. W. Smith, *Akbar's Tomb: Sikandara near Agra, Allahâbâd* 1909; V. A. Smith, *Akbar: The Great Mogul*, Oxford 1917, s. 29; Riazul Islam, *Indo-Persian Relations*, Lahor 1970, s. 48-55; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetü'l-havâşir*, V, 75-81; Bayur, *Hindistan Tarihî*, II, 63-163; M. L. R. Choudhury, *Dîn-i İlâhî or Religion of Akbar*, Calcutta 1951; E. Wellesz, *Akbar's Religious Thought as Reflected in Mughal Painting*, London 1952; R. Krishnamurti, *Akbar: The Religious Aspect*, Baroda 1961; P. Spear, *India*, New York 1961, s. 127-137; A. L. Srivastava, *Akbar: The Great*, Delhi 1962, s. 24-26, 31-56; G. Hambly, *Cities of Mughal India, Delhi, Agra and Fatehpur Sikri*, New York 1968, s. 42-74; J. Allan v.dğr., *The Cambridge Shorter History of India*, New Delhi 1969, s. 338-379; B. Gascoigne, *The Great Moghuls*, New York 1971, s. 75-128; G. B. Malleson, *Emperor Akbar*, New Delhi 1978; S. M. Burke, *Akbar: The Greatest Mogul*, New Delhi 1989; K. A. Nizami, *Akbar and Religion*, Delhi 1989; Fauzia Zareen Abbas, *Abdul Qadir Badauni*, Delhi 1987, s. 86-123; J. Politella, "Akbar: Warrior, Devotee and Mystic", *MW*, LVI/1 (1966), s. 23-42; G. Minault Graham, "Akbar and Awrangzib- Syncretism and Separatism in Mughal India A. Re-Examination", *a.e.*, LIX/2 (1969), s. 106-126; R. Shyam, "Honours, Ranks and Titles under the Great Mughals (Akbar)", *IC*, XLVII/4 (1973), s. 335-353; Shireen Moosvi, "The Evolution of the Mansab System under Akbar Until 1596-7", *JRAS*, sy. 2 (1981), s. 173-185; Zubeda Javed, "Akbar, The Founder of Mughal Painting", *Journal of Research Society of Pakistan*, XX, Punjab 1983, s. 1-17; "Royal Atelier under Akbar", *a.e.*, XX (1983), s. 31-49; *TA*, XIV, 454-456; (T. H.), "Ekber", *IA*, IV, 210-217; C. C. Davies, "Akbar", *EI*² (İng.), I, 316-317; Seyyid Emced Eltâf, "Ekber", *İDMİ*, III, 40-52; *ABr.*, VII, 284; VIII, 56-57.

ENVER KONUKÇU

EKBERİYYE

(الأكبرية)

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye

(ö. 638/1240)

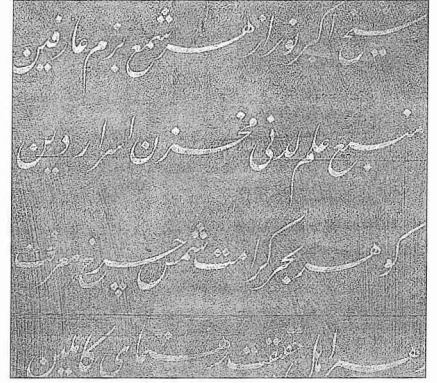
nisbet edilen

tasavvufî ve fikrî bir hareket.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî birçok şeyhle görüşmüş, onların telkin ve tavsiyelerinden faydalanmış, hatta kendilerinden hırka giymiş, bunları üstatları ve şeyh-

leri olarak saygıyla anmış olmakla beraber bir şeyhe intisap edip sülûkünü tamamlamış bir mutasavvıf değildir. Bu husus, doğuştan sahip bulunduğu mânevî istidadın ve kendi ifadesiyle "hâtemü'l-velâye" (velîliğin mührü) oluşunun ona verdiği bir istiğnâ hali olarak değerlendirilebilir. Nitekim İbnü'l-Arabî yirmi yaşında tasavvuf yoluna girdiğini ve bütün makamların kendisine çok kısa bir sürede açıldığını belirtir (*el-Fütûhât*, II, 425). Hz. Peygamber'in ve ayrıca birçok velînin ruhanîyetinden feyiz aldığı söylenen İbnü'l-Arabî, ilim ve mârifet ağırlıklı bir tasavvuf anlayışını savunduğu ve tasavvufa yeni yorumlar getirdiği gibi *el-Fütûhât*'l-Mekkiyye, *Kitâbü'l-Künh fî mâ lâbûdde li'l-mürîd minh*, *el-Emrû'l-muḥkem*, *el-Ḥalvetü'l-muḥlaḳa*, *Tertîbü's-sülûk* gibi eserlerinde tasavvufî hayatın usulü ve uygulama şekli üzerinde de durmuştur. Sağlığında çevresinde toplanan Sadreddin Konevî ve Abdullah Bedr el-Habeşî gibi talebeleri onun sohbetlerine devam etmişler, eserlerinden faydalanmışlardır.

İbnü'l-Arabî'nin hırka giydirdiği mânevî oğlu Sadreddin Konevî şeyhin vefatından sonra bir anlamda onun irşad postuna oturmuş ve fikirlerini istidadı olan tâliplere şerhetmiştir. Onun irşad tarzı ilim ve irfan yolu olduğundan kitaplarındaki sırlar da takipçileri için çok büyük önem taşımıştır. Müridlerine, kendisinin ve İbnü'l-Arabî'nin eserlerindeki derin ve kapalı yerlerin üzerinde fazla durmamalarını, Kur'an ve Sünnet'e sarılıp "zîkr-i dâimî"ye riayet etmelerini tavsiye eden Sadreddin Konevî kitaplarının Afîfüddin et-Tilimsânî'ye verilmesini vasiyet etmiştir. İbnü'l-Arabî'nin bugüne ulaşan eserlerinin birçoğunda görülen sema' kayıtları, bunların birer mânevî emanet gibi elden ele geçerek günümüze geldiğini göstermektedir. Önemli bir husus da ruhanî irtibat yoluyla kendisinden feyiz alınması, onun da eserlerinde yer alan kapalı hususları şerhetmesidir. Sadreddin Konevî başta olmak üzere bugüne gelinceye kadar pek çok kişi İbnü'l-Arabî ile böyle bir irtibatla olduğunu ifade etmiştir (Lâmiî, s. 633). Nitekim kendisi de birçok defa Hz. Peygamber'in ruhanîyetiyle görüşüğünü ve tarikatı doğrudan doğruya ondan aldığını söylemiştir (Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 101^a). Bu husus onun yolunun bir baki-

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin unvanı olan "Seyh-i Ekber" ifadesiyle başlayan ve hattatı bilinmeyen bir methiye levhası (M. Erol Kılıç koleksiyonu)

ma Üveysî bir karakter taşıdığını göstermektedir.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye "Seyh-i Ekber" unvanı dolayısıyla Ekberîyye, soy nisbetinden ötürü Hâtemîyye ve Arabîyye, mahlası Muhyiddin'e nisbetle de Muhiyye adlarıyla anılan bir tarikat nisbet edilmiştir. Ancak böyle bir tarikatın mevcudiyeti ve mahiyeti konusunda gerek tasavvuf ehli gerekse tasavvuf tarihçileri değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. İbnü'l-Arabî'nin talebeleriyle ilişkilerine ve bu talebelerin ifadelerine bakılarak ortada adı konulmamış bir irşad faaliyeti-nin mevcut olduğu düşünülebilirse de bu faaliyetin diğer tarikatlardaki gibi müteselsil olarak nereye kadar devam ettiği bilinmemektedir. Sadreddin Konevî'nin vasiyetinde, "Benimle bu yol seddedildi" derken kendisinden sonra gelen bazı meşhur sûfiler arasında "hırka-i Hâtemîyye"yi giydikleri iddiasında bulunanlar olmuştur. Süyûtî, Şa'rânî, İbn Hacer el-Heytemî, Zekerîyyâ el-Ensârî, Kuşâşî, Gümüşhânevî, Emîr Abdülkâdir el-Cezâirî ve Murtazâ ez-Zebîdî bunlar arasında zikredilebilir (Chodkiewicz, s. 15). Ayrıca "müşâbâke" tarzı bir yolla ondan kendilerine ulaşan bir silsile olduğunu ileri sürenler de vardır (Osman Yahya, s. 544). Bunun yanında bazı tarikatların kolları (özellikle Şâzelîyye, Senûsiyye, Nakşibendiyye, Ni'metullâhiyye, Yâfiyye ve bazı Kâdiriyye kolları) kendi silsilelerinde İbnü'l-Arabî'nin de adını zikrederler.

Bazılarına göre Ekberîyye adıyla müstakil bir tarikat yoktur. Bu adla meşhur olan tarikat aslında Kâdiriyye'nin bir şu-

besidir. İbnü'l-Arabî de bu tarikatın ikinci pîridir (Teftâzânî, s. 308). Rivayete göre Abdülkâdir-i Geylânî, "Hırkamı vefatımdan sonra Mağrib'den zuhur edecek olan Muhyiddin'e giydirin" diyerek müridlerine vasiyette bulunmuş ve bu hırka Şeyh Cemâleddin Yûnus b. Yahyâ el-Hâsimî vasıtasıyla İbnü'l-Arabî'ye giydirilmiştir. Çok istemesine rağmen göremediği ve kendisinden "şeyhü'l-meşâ-yih" diye bahsettiği Ebû Medyen el-Mağribî'nin de İbnü'l-Arabî üzerinde büyük tesiri vardır. Bu durum, bazılarının onun tarikatının Medyenîyye'nin bir kolu olduğu kanaatine varmasına sebep olmuştur. Ayrıca Ekberîyye'yi Enesiyye'nin ve Mehdevîyye'nin bir şubesi olarak görenler bulunduğu gibi (Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 102^b) İbn Meserre'nin takipçisi olarak görenler de vardır (Palacios, s. 128). Ancak bütün bunlar birer yakıştırma değil, öteye geçmemektedir.

Diğer bir görüş, Ekberîyye adı verilen tarikatın Abdülganî en-Nablusî (ö. 1143/1731) tarafından kurulduğu şeklindedir. Birçok tarikattan icâzet alan ve aynı zamanda İbnü'l-Arabî'nin fikirlerine bağlı bir sûfî olan Abdülganî en-Nablusî, tarikatının esaslarını anlattığı bir mektubunda bunlardan birincisinin "esmâ yolu", ikincisinin de "ilim yolu" olduğunu ve bu ikinci esasta üstadının İbnü'l-Arabî olduğunu söyler (Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 95^b-98^b). Nablusî, tarikatını Kâdiriyye'nin bir şubesi olarak görür. Kaynaklarda Ekberîyye-i Ganiyye-i Kâdiriyye diye geçen bu tarikat zamanla Ekberîyye şeklinde anılmaya başlanmış ve bu şekilde meşhur olmuştur (Tomar-Kâdiriyye, s. 44-47). Bu tarikatın yedi şubesi olduğu da rivayet edilir (Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 97^b-101^b).

Nakşî şeyhlerinden Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî'nin şeyhi Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî de rüyasında İbnü'l-Arabî'yi gördüğünü ve kendisinden tarikat aldığını söyler. Bunun üzerine isim zincirinin sonuna "el-Ekberî" nisbesini ilâve eden ve bu tarikatın esaslarını anlatan *en-Nûrû'l-maẖzar fî ʿarîḳatî Seyyidi's-Şeyhi'l-Ekber* (Kahire 1948) adlı bir eser yazan Ervâdî, tarikatlarda esas olan nefsin yedi tabakasını katetme keyfiyetini anlatırken bunun Ekberîlik'te şeyhin müride teveccühüyle gerçekleştiğini söyler (bk. M. Zâhid Kevserî, s. 86). Gümüşhânevî de tarikatların usul ve esaslarına dair kaleme aldığı *Câmi'u'l-usûl* adlı eserinde (s. 4 vd.) Ekberîyye tarikatının özelliklerini anlatırken büyük ölçü-

de üstadının eserinden istifade etmiştir. Ervâdî'nin diğer bir halifesi Şeyh Cevdet İbrâhim de Mısır'da bu tarikatı yaymaya çalışmıştır.

Bazı Osmanlı sûfîleri kendilerinin Ekberî silsilesi içinde yer aldıklarını söylemişlerdir. Meselâ üçüncü devre Melâmîliğinin pîri Muhammed Nûr el-Arabî'nin (Gölpınarlı, s. 241) ve Uşşâkî şeyhi Abdurrahman Sâmi'nin (Hüseyn Vassâf, IV, 86) böyle birer nisbetleri vardır.

Ekberîyye adı altında İbnü'l-Arabî'ye nisbet edilen kurumlaşmış bir tarikatın bulunmadığı kanaatinde olanlara göre onun yolu tarikatlar üstü bir irfan yoludur. Hatta İbnü'l-Arabî "berzahî yol" dediği bazı tarikatları eksik bulur (*el-Fütûhât*, III, 323). Kalbinde İbnü'l-Arabî'nin fikirlerine bir meyil ve muhabbet duyan herkes onun yolundan sayılır. Onların bu adla anılan bir zâviye veya dergâhları da yoktur. Nitekim İsmâil Hakkı Bursevî İbnü'l-Arabî'nin yolunun bütün tarikatları ihtiva ettiğini, zevki eksik, yolculukta sebatsız olanlar dışında onun yolundan gitmeyen, ilminden istifade etmeyen hiçbir Allah yolcusunun bulunmadığını ve istidat sahiplerinden himmetini esirgemediğini söyler. Hangi tarikata mensup ve hangi neşveye sahip olursa olsun herkesin ondan feyiz alması mümkündür. Öte yandan İbnü'l-Arabî tariki-nin gizli bir yol olduğu da söylenir. At-pazarî Osman Fazlı, kendisinin dostlarıyla Şeyh-i Ekber'in *Fuṣṣûṣ'l-ḥikem*'ini müzakere ettiği duyulunca, "Şeyh-i Ekber'in yolunda imiş" diye kınandığını, bir gece gâibden, "Ceddinin sır yolunu tut" hitabıyla uyandığını, bunun üzerine hakikat kapısını kapatıp fıkıh, kelâm, hadis okutmaya başladığını söyler. İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücûd, merâtibü'l-vücûd, hakikat-i Muhammediyye, velâyet, tecellî-i zât, tecellî-i sıfât ve tecellî-i ef'âl, müşâhede, dâiretül-vücûd, seyr gibi konulardaki fikirlerini kabul eden kişiler onun yolundan sayılır. Bu durumda Ekberîyye'yi entelektüel veya felsefî tasavvuf olarak görenler ve tarikat adı yerine "mektepe" adıyla tanımlayanlar da olmuştur ki doğrusu budur (Chodkiewicz, s. 15). Melâmet ve fütüvvet gibi Ekberîlik de bir neşve ve zevk hali, bir irfan yoludur. Sadreddin Konevî, Müeyyidüddin Cendî, Afîfuddin et-Tilimsânî, Abdurrezzâk el-Kâşânî, Saîdüddin el-Fergânî, Fahreddin-i Irâkî, Dâvûd-i Kayserî gibi isimlerle başlayan bu mektepe Osmanlı muhitinde Molla Fenârî, Niyâzî-i Mısırî, Ömer Gürânî, Bedreddin Simâvî, Selâhad-

din Uşşâkî, İsmâil Hakkı Bursevî, Muhammed Nûr el-Arabî gibi kişilerle devam etmiştir.

Günümüzde bazı Batılı müslüman aydınlar (özellikle René Guénon [Abdülvâhid Yahyâ], Fritjof Schoun [Şeyh İsâ Nûred-din], Michel Chodkiewicz [Ali]); İslâm dünyasında Muhammed Nakîb el-Attâs, Seyyid Hüseyn Nasr, Abdülhalîm Mahmûd, Âyetullah Humeynî; ülkemizde de Mehmed Ali Aynî, İsmail Fennî Ertuğrul, Sezai Karakoç gibi isimler bu Ekberî neşveden feyiz almış bazı simalardır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Arabî, *el-Evrâdû'l-Ekberîyye*, Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 426, vr. 266^a-304^b; a.mlf., *el-Fütûhât*, I, 355; II, 214, 425, 479, 501-504; III, 323; a.mlf., *en-Nûrû'l-esnâ bi-münâ-câtillâh bi-esmâ'thi'l-hüsnâ*, Kahire 1398/1978; a.mlf., *Risâletü'l-envâr fîmâ yümnaḥu şâhibü'l-halveti mine'l-esrâr*, Kahire 1986, s. 13-15; a.e.: *Nurlar Risalesi* (trc. M. Kanık), İstanbul 1991; a.mlf., *Kitâbü'l-Künh fî mâ lâ-bûd-de li'l-mürîd minh*, Kahire 1387/1967; a.mlf., *Sufis of Andalusia* (trc. R. W. Austin), London 1971; Sadreddin Konevî, *el-Vaşiyye*, İÜ Ktp., AY, nr. 5582; Teftâzânî, *et-Tarîḳatü'l-Ekberîyye* (*Kitâbü Teẖkârî* içinde), Kahire 1969, s. 308; Abdülkerîm el-Cilî, *Merâtibü'l-vücûd*, Kahire, ts., s. 8-9; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 624-637; Abdullah Bedr el-Habeşi, *Kitâbü'l-İnbâḥ 'alâ ʿarîḳillâh* (nşr. Denis Gril, *Annales Islamologiques*, XV içinde), Kahire 1979; Ahmed b. Süleymân et-Trablûsî, *en-Nûrû'l-muẖzir fî ʿarîḳatî seyyidi's-Şeyhi'l-Ekber*, Kahire 1948; Gümüşhânevî, *Câmi'u'l-usûl*, Kahire, ts., s. 4 vd.; Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 95^b-102^b; a.mlf., *Mecmû'atü'l-aḥzâb*, İstanbul, ts., II, 2-94; Tomar-Kâdiriyye, s. 44-47; Hüseyn Vassâf, *Sefîne*, IV, 86; Abdülbaki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul 1931, s. 241; Osman Yahya, *Histoire et classification de l'oeuvre d'Ibn Arabi*, Beyrut 1964, s. 544; M. Asin Palacios, *The Mystical Philosophy of Ibn Masarra and His Followers* (trc. E. H. Douglas — H. W. Yoden), Leiden 1978, s. 128; M. Zâhid Kevserî, *İrgâmü'l-merîd*, İstanbul 1989, s. 86; W. C. Chittick, "Ibn Arabî and His School", *Islamic Spirituality* (ed. Sayyed Hossein Nasr), New York 1991, s. 49-79; a.mlf., "The Last Will and Testament of Ibn Arabî's Foremost Disciple and Some Notes on It's Author", *Sophia Perennis*, IV/1, Tahrân 1978, s. 43-58; M. Chodkiewicz, *An Ocean Without Shore*, USA 1993, s. 15; M. M. Gürâb, *Şeyhu'l-Ekber Muhyiddin İbnü'l-Arabî*, Şam, ts.; a.mlf., *et-Tarîḳu ilallâhi te'âlâ: şeyḥ ve'l-mürîd min kelâmî's-Şeyhi'l-Ekber*, Şam, ts.; a.mlf., *Şerḥu Râḥu'l-Kuds fî muḥâsebeti'n-nefs min kelâmî's-Şeyhi'l-Ekber*, Şam, ts.; Fay-sal Bedîr Avn, *et-Taṣavvufü'l-İslâmî*, s. 265-316; J. W. Morris, "Ibn Arabî and His Interpreters", *JAOS*, CVI/3-4 (1986); CVII/1 (1987), s. 101-119; Mustafa Uzunpostalcı, "Şeyh Sadreddin Konevî'nin Vasiyyeti", *Selçuk Dergisi*, sy. 4, Konya 1989, s. 37-44; Ahmed Ateş, "Muhyiddin Arabî", *İA*, VIII, 552.

